

คติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร

The Belief of Shiva in Bangkok

ธีระพันธ์ วิชัยดิษฐ*
ปรีดี พิศภูมิวิทย์**, Ph.D.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพิธีกรรมและคติความเชื่อเรื่องพระศิวะของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร 2) เพื่อเปรียบเทียบคติความเชื่อเรื่องพระศิวะของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากภาคสนามด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผลการวิจัยพบว่า คติความเชื่อเรื่องพระศิวะได้ปรับเปลี่ยนเรื่อยมาตามปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง จนทำให้คติความเชื่อเรื่องพระศิวะในปัจจุบันมีความหลากหลายแตกต่างกันตามสถานที่การประกอบพิธีกรรม ทั้งนี้ยังเกิดคติความเชื่อเรื่องพระศิวะใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจ แสดงให้เห็นว่าคุณสมบัติของพระศิวะสามารถเปลี่ยนแปลง หรือเกิดขึ้นได้ใหม่ตามความต้องการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจของผู้คนในสังคม

คำหลัก: พระศิวะ, คติความเชื่อ, กรุงเทพมหานคร

Abstract

This research has the objects: 1) to study the ritual and beliefs of Shiva related to the performers and participants of the ritual in Bangkok 2) to compare the belief of Shiva of the performers and participants in

* นิสิตบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาตะวันตก; ประธานสาขาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Bangkok. This is a qualitative research the collect the data from primary and secondary sources and from field observation by non-participation method. The results showed that belief of Shiva in Bangkok has changed from times to times according to economic, social and political factors the beliefs of Shiva, currently has a variety of different forms. It also took place the new belief of Shiva emerging to meet the needs of the body and mind. Shows that the properties of Shiva can change or happen to be new the physical and mind of the people's need.

Keywords: Shiva, Belief, Bangkok

บทนำ

พระศิวะ เป็นเทพสำคัญองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู มีพัฒนาการมาจากเทพอุร ในยุคพระเวท (ราว 3,500-3,000 ปีก่อน) เป็นเทพเจ้าที่พวกมิชชาก็พิลึกการะ และเทพเจ้าแห่งฝูงสัตว์ป่า (ผาสุข อินทราวุธ, 2520, หน้า 7) จนถึงยุคมหากาพย์ (ราว 2,500 ปีมาแล้ว) พระศิวะได้กลายเป็นหนึ่งในพระตรีมูรติ (3 เทพสูงสุดของศาสนาฮินดู) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันว่าพระศิวะเป็นเทพแห่งการทำลาย มีทั้งรูปแบบที่ดุร้ายและไม่ดุร้าย โดยในปรัชญาฮินดูกล่าวว่าการทำลายล้างนี้ไม่ถือเป็นการสิ้นสุด แต่ถือเป็นการเริ่มต้นใหม่ พระศิวะจึงได้รับการตีความว่าเป็นสัญลักษณ์ของผู้สร้างให้เกิดขึ้นใหม่อีกครั้ง (Wilkins, 1983, p. 263)

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะในประเทศไทย เริ่มปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 เช่น การค้นพบศิวลึงค์ศิลาที่สถานีรถไฟหนองหวาย อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากนี้ยังปรากฏจารึกที่เกี่ยวกับพระศิวะ เช่น ศิลาจารึกบ้านตาดทอง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 15 อักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤตและเขมร พบที่ตำบลตาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ข้อความในจารึกเริ่มด้วยถ้อยคำร่วมนอบน้อมพระศิวะ (กรมศิลปากร, 2529, หน้า 88)

ในสมัยสุโขทัย (พ.ศ.1792-1981) การนับถือพระศิวะเริ่มปรากฏขึ้นอีกครั้ง ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) โดยปรากฏข้อความในจารึกวัดป่ามะม่วง

ภาษาเขมร จารใน พ.ศ. 1904 กล่าวว่า ใน พ.ศ. 1892 พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้หล่อเทวรูปต่าง ๆ เพื่อประดิษฐานในหอเทวาลัยมหาเกษตร (กระทรวงการต่างประเทศ, 2552, หน้า 126) ในสมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) ศาสนาฮินดูมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตต่อผู้คนทั้งในระดับราชสำนักและนอกราชสำนัก ซึ่งบทบาทและคุณสมบัติของเทพเจ้าฮินดูแต่ละองค์มีอิทธิพลต่อสังคมอยุธยามากยิ่งขึ้นกว่าปรัชญาทางศาสนา นอกจากนี้ในสมัยอยุธยายังปรากฏพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเทพฮินดู ซึ่งพระศิวะก็ถือเป็นเทพที่สำคัญองค์หนึ่งที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรมด้วย (กรมศิลปากร, 2543, หน้า 210)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะได้ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีตรีรัมภ์วายุ-ตรีรัมภ์วายุที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยตามคติพราหมณ์เชื่อว่า พระอิศวรจะเสด็จลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง ครั้งหนึ่งกำหนด 10 วัน วันขึ้น 7 ค่ำ เดือนอ้าย เป็นวันเสด็จลงมาเยี่ยมโลกมนุษย์ แรม 1 ค่ำ เป็นวันเสด็จกลับ และในระหว่างที่เสด็จอยู่ในโลกนี้ พราหมณ์จึงทำพิธีตรีรัมภ์วายุต้อนรับพระอิศวร (บำรุง คำเอก, 2549, หน้า 197-198)

จนถึงปัจจุบัน คติความเชื่อพระศิวะยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยมาโดยตลอด ซึ่งปรากฏในรูปแบบของศาลเทวรูป รวมถึงวัดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่จัดเทศกาลบูชาพระศิวะโดยพราหมณ์จากประเทศอินเดีย และผู้คนทั่วไปก็สามารถเข้าร่วมในเทศกาลหรือพิธีกรรมดังกล่าวได้ นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องพระศิวะยังปรากฏอยู่ในพิธีกรรมต่าง ๆ ของไทย ทั้งในระดับราชสำนักและระดับประชาชนทั่วไป อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับพระศิวะที่ผ่านมา มักจะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณสมบัติ รูปแบบ และคติความเชื่อของพระศิวะในอดีต และยังไม่ได้วิเคราะห์ถึงอิทธิพลของพิธีกรรมและคติความเชื่อเรื่องพระศิวะ ที่มีต่อผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในปัจจุบัน

งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร โดยวิเคราะห์ถึงพิธีกรรมและคติความเชื่อ ของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร และเปรียบเทียบถึงความคล้ายคลึง ความแตกต่างของคติความเชื่อพระศิวะของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพิธีกรรมและคติความเชื่อเรื่องพระศิวะของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อเปรียบเทียบคติความเชื่อเรื่องพระศิวะของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร

กรอบแนวคิดการวิจัย

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ พฤติกรรมการบริโภคและการจัดการทรัพยากรของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี สังคม ได้แก่ สถานภาพและบทบาทของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี และการปกครอง ได้แก่ อำนาจของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี ในแต่ละช่วงเวลาส่งผลต่อคติความเชื่อเรื่องพระศิวะ และคติความเชื่อเรื่องพระศิวะจะส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนให้แตกต่างกัน

ขอบเขตการวิจัย

- ด้านเนื้อหา
ศึกษาเรื่องราวในด้านศิลปกรรม คติความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะ

- ด้านพื้นที่
กรุงเทพมหานคร เนื่องจาก กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย และเป็นศูนย์กลางในด้านต่าง ๆ ของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การปกครอง สังคม รวมถึงความหลากหลายของผู้คนที่เข้ามาดำเนินชีวิตในกรุงเทพมหานคร ทำให้คติความเชื่อเรื่องพระศิวะมีความหลากหลายกว่าพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศไทย
พื้นที่ปัจจุบันที่ปรากฏรูปแบบและคติความเชื่อพระศิวะ โดยกำหนดสถานที่ไว้ดังนี้

1. เทวสถานโบสถ์พราหมณ์
2. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี
3. เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า
4. วัดเนปาล สุขุมวิท 81

5. พระตรีมูรติ สี่แยกราชประสงค์
6. เรือนพระภद्रมุนี ซอยตากสิน 19
7. วิหารเสด็จพ่อพระพิฆเนศมหาเทพ รามอินทรา
8. วัดภาษี เอกมัย

วิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากภาคสนามด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) คือการสังเกตที่ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่วงนอก ไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรมที่ทำอยู่ โดยสังเกตลักษณะเทวรูป การแต่งกาย การประกอบพิธีกรรมของผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม รวมถึงคติความเชื่อเรื่องพระพิฆเนศ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม แล้วเปรียบเทียบถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างของข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระพิฆเนศในประเทศอินเดียและประเทศไทย
2. รวบรวมข้อมูลทางโบราณคดีและศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพิฆเนศในประเทศไทย
3. ทำการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมและการนับถือพระพิฆเนศที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เทวาลัยพระพิฆเนศมหาเทพ ปันเกล้า พระตรีมูรติ สี่แยกราชประสงค์ เรือนพระภद्रมุนี ซอยตากสิน 19 วัดเนปาล สุขุมวิท 81 วิหารเสด็จพ่อพระพิฆเนศมหาเทพ รามอินทรา และวัดภาษี เอกมัย
4. ทำการวิเคราะห์พิธีกรรมและคติความเชื่อเรื่องพระพิฆเนศของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร
5. ทำการเปรียบเทียบคติความเชื่อเรื่องพระพิฆเนศของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร
6. สรุปและนำเสนอผลงานวิจัย

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2555-2556) คติความเชื่อเรื่องพระศิวะยังคงปรากฏอยู่ทั้งในราชสำนักและกลุ่มบุคคลทั่วไป แต่มีความเปลี่ยนแปลงจากเดิมมาก กล่าวคือ การบูชาพระศิวะเป็นพิธีกรรมสำหรับทุกคนที่เคารพนับถือ การเก็บข้อมูลในงานวิจัยนี้ได้เก็บข้อมูลจากสถานที่ 8 แห่ง คือ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า วัดเนปาล สุขุมวิท 81 เรือนพระภรตมุนี วัดสุทธาราม ซอยตากสิน 19 พระตรีมูรติ เซ็นทรัลเวิลด์ วิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา และวัดภาชี เอกมัย โดยแต่ละสถานที่ที่มีปรากฏการณ์ที่เป็นจุดเด่นแตกต่างกัน ดังนี้

1. การประกอบพระราชพิธีตรีมูรติถวาย-ตรีปวายที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ที่ยังคงสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน โดยยังคงคติความเชื่อดั้งเดิมว่า พระราชพิธีตรีมูรติถวาย-ตรีปวาย คือ ช่วงเวลาที่พระศิวะเสด็จลงมาয়ังโลกมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ขั้นตอนของพระราชพิธีบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ได้แก่ การนำนางกระดานขึ้นและลงหลุมที่แต่เดิมอนุญาตให้ประชาชนทั่วไปชมขั้นตอนดังกล่าว แต่ปัจจุบันไม่อนุญาตให้คนทั่วไปชม ทั้งนี้ยังปรากฏจุดเด่นคือ ผู้เข้าร่วมพระราชพิธีทุกคนสวมชุดขาว

2. การประกอบพิธีบูชาพระศิวะในเทศกาลนวราตรีและเทศกาลศิวนาฏราชของวัดพระศรีมหาอุมาเทวี ที่ยังใช้พราหมณ์เป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมทั้งหมดตามคติความเชื่อในศาสนาฮินดู และปรากฏจุดเด่น คือ การแบ่งสัดส่วนระหว่างผู้เข้าร่วมพิธีที่เป็นเจ้าภาพและกับผู้เข้าร่วมพิธีที่เป็นบุคคลทั่วไป

3. การประกอบพิธีโชฮาและอาระตีที่เทวาลัยพระศิวะ ปีนเกล้า ที่ปรากฏร่างทรงอยู่เพียงแห่งเดียวจากสถานที่เก็บข้อมูลทั้ง 8 แห่ง และผู้ประกอบพิธีกรรมในภาพรวม คือ บุคคลทั่วไป ไม่ใช่พราหมณ์ รวมถึงการให้ความหมายว่าน้ำหรือนมวัวที่เซ็ดศิวลึงค์สามารถแก้ไขหรือรักษาโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ ได้

4. การประกอบพิธีมหาศิวาราตรี วัดเนปาล สุขุมวิท 81 ที่มีจุดเด่น คือ การใช้พิธีกรรมมหาศิวาราตรีเป็นสื่อกลางในการรวมตัวของชาวไทยเชื้อสายเนปาลและชาวเนปาลที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย และเป็นสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมแบบไม่เคร่งครัดตามคติความเชื่อในศาสนาฮินดูดั้งเดิม

5. การประกอบพิธีบูชาพระพิราพที่เรือนพระภครมณี วัดสุทธาวาส ซอย ตากสิน 19 ที่พระภิกษุเป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรมบูชาพระพิราพ ซึ่งเป็นเทพที่อยู่ในรูปยักษ์และเป็นเทพแห่งนาฏศิลป์แขนงต่าง ๆ ของไทย รวมถึงการถวายเนื้อสดแด่พระพิราพ ซึ่งปรากฏอยู่เพียงแหล่งเดียวจากสถานที่เก็บข้อมูลทั้งหมด

6. การบูชาพระตรีมูรติ เช่นทวัลเวสต์ โดยมีคติความเชื่อใหม่ว่า พระตรีมูรติเป็นเทพเจ้าที่ทำให้ผู้เคารพบูชาประสบความสำเร็จในเรื่องความรัก ซึ่งคติความเชื่อดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในคติความเชื่อดั้งเดิมในศาสนาฮินดู รวมถึงการใช้รูปเทียนและดอกกุหลาบสีแดงเป็นสิ่งของถวายพระตรีมูรติเพียงที่เดียว

7. คติการสร้างเทวรูปพระศิวะร่วมกับเทพในลัทธิอื่น ๆ ที่วิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ งามอินทรา

8. การสร้างเทวรูปพระศิวะในวัดภาชี เอกมัย ซึ่งเป็นวัดในพุทธศาสนา นิกายเถรวาท จากการวิเคราะห์คติความเชื่อเรื่องพระศิวะจากปรากฏการณ์ตัวอย่าง ทั้ง 8 แห่งแล้ว เห็นได้ว่าทั้ง 8 ปรากฏการณ์ทั้งหมดมีลักษณะที่ร่วมกันและต่างกัน ซึ่งงานวิจัยนี้ได้จำแนกลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่าง ดังนี้

ลักษณะร่วมในด้านต่าง ๆ ของคติความเชื่อเรื่องพระศิวะ

1. คุณสมบัติของพระศิวะ

ลักษณะร่วมกันประการหนึ่งที่สำคัญที่สุด ที่ทั้งตัวอย่างปรากฏการณ์ ทั้ง 8 ปรากฏการณ์มีส่วนร่วมกัน คือ การนับถือหรือสักการบูชาพระศิวะด้านคุณสมบัติต่าง ๆ ได้แก่ ความสำเร็จด้านหน้าที่การงาน ความสมหวังในเรื่องความรัก ความปรารถนาให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ และความสมปรารถนาเรื่องทรัพย์สินเงินทอง เนื่องจากผู้คนมีคติความเชื่อที่ว่า พระศิวะเป็นเทพที่มีคุณสมบัติในการประทานพรและความสมหวัง ความสำเร็จให้แก่ผู้ที่บูชาและสักการะพระองค์ ทั้งนี้ ผู้คนในกรุงเทพมหานครที่นับถือและสักการบูชาพระศิวะ ก็ไม่ได้เข้าใจถึงหลักปรัชญาที่อธิบายถึงภาวะต่างๆของพระศิวะ

2. ลักษณะเทวรูปพระศิวะ

ลักษณะร่วมกันประการที่สอง คือการสร้างเทวรูปพระศิวะ ที่ยังคงลักษณะทางประติมานวิทยาสำคัญ ไว้อยู่ตามแบบที่ปรากฏในคัมภีร์ปุราณะ กล่าว

คือ พระศิวะมีพระจันทร์เป็นปิ่นทัดพระเกศา ทรงตรีศูลเป็นอาวุธ ทรงนุ่งห่มหนังเสือ มุ่นพระเกศาเป็นชฎา และทรงโคนนทิเป็นพาหนะ ถือเป็นลักษณะที่เด่นที่สุดของ พระศิวะ และลักษณะดังกล่าวยังคงคล้อยตามคัมภีร์โบราณต่าง ๆ ของศาสนา ฮินดู แสดงให้เห็นว่า ลักษณะดังกล่าวเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมจากอินเดียที่ยังสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันและยังคงรูปแบบเดิมไว้ไม่เปลี่ยนแปลง อาจแสดงให้เห็นได้ว่า ลักษณะที่มีพระจันทร์เป็นปิ่นทัดพระเกศา และการมุ่นพระเกศาเป็นทรงชฎาเป็น ลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในพระศิวะเท่านั้น ไม่ปรากฏลักษณะนี้ในเทพศาสนาฮินดู องค์อื่น ๆ ส่วนสถานที่ที่ปรากฏลักษณะต่าง ๆ ของพระศิวะครบทั้ง 5 ประการ ได้แก่ เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า วัดเนปาล สุขุมวิท 81 และวิหารเสด็จพ่อพระศิวะ มหาเทพ รามอินทรา อาจแสดงให้เห็นว่า สถานที่เหล่านี้อาจมีความเชื่อว่าการสร้าง เทวรูปพระศิวะให้มีรายละเอียดครบทั้ง 5 ประการทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งส่งผล ความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวไปสู่ผู้มาสักการบูชาพระศิวะ

ปางที่นิยมสร้างหรือประดิษฐานมากที่สุด คือ ปางมหาเทพและปาง นาฏราช โดยการสร้างหรือประดิษฐานพระศิวะปางมหาเทพนั้นมาจากความเชื่อว่า ปางดังกล่าวเป็นปางที่พระศิวะสามารถประทานพรให้แก่ผู้มาสักการบูชาได้มากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับผู้มาสักการบูชาพระศิวะที่ต้องการให้พระศิวะประทานพร ต่าง ๆ ตามที่ตนเองปรารถนา ส่วนเทวรูปพระศิวะปางนาฏราชเป็นปางที่แสดงถึง ปรชญาเกี่ยวกับการสร้างจักรวาลและการดำรงอยู่ของจักรวาล ที่ขึ้นอยู่กับท่าทาง และจังหวะการรำร่ายของพระศิวะ ซึ่งสถานที่ที่ปรากฏพระศิวะปางนาฏราช ได้แก่ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี และวัดเนปาล สุขุมวิท 81 อาจ แสดงให้เห็นว่า คติความเชื่อทางปรัชญาเรื่องพระศิวะสร้างจักรวาลและสร้างสมดุล การดำรงอยู่ของจักรวาลยังคงสืบเนื่องกันในหมู่พราหมณ์เรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน นอกจากนี้ ปางนาฏราชยังมีลักษณะเด่นกว่าปางอื่น ๆ ที่แสดงออกในท่า รำร่าย อาจดึงดูดให้ผู้คนทั่วไปสนใจและเริ่มหันมาศึกษาหรือนับถือพระศิวะ

3. สิ่งของที่ใช้ถวายแด่พระศิวะ

ด้านการเปรียบเทียบสิ่งของที่ใช้ถวายแด่พระศิวะ พบว่าแทบทุกที่ใช้ ผลไม้ถวาย ยกเว้นที่เรือนพระภคตมุนีเท่านั้น ที่ถวายเนื้อสัตว์แด่พระพิราพ ซึ่งในเชิงคติความเชื่อ อาจหมายความว่า พระศิวะทรงเป็นเทพแห่งความเมตตาต่อ สรรพสิ่ง และยังทรงมีฐานะเป็นฤษีด้วย โดยตามความเชื่อของคนไทยนั้น เชื่อกันว่า ฤษีบริโภคมังสวิรัต และผลไม้บางประเภทยังถือเป็นสัญลักษณ์มงคลตามความเชื่อ

ของคนไทยที่ได้รับการผสมผสานจากความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อของจีน ความเชื่อของอินเดีย หรือแม้แต่ความเชื่อดั้งเดิมของไทยเอง แต่หากวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐกิจแล้ว พบว่า ผลไม้ถือเป็นสิ่งที่หาซื้อได้ง่าย ราคาไม่แพง และผลไม้ที่ใช้สักการบูชาส่วนใหญ่ก็เน่าเสียยาก พอเสร็จพิธีกรรมก็สามารถนำกลับไปบริโภคได้ สิ่งของผู้คนนิยมใช้ถวายแด่พระศิวะมากที่สุดคือ กล้วย เนื่องจากกล้วยเป็นผลไม้ที่สามารถหาหรือซื้อได้ง่ายที่สุด มีราคาไม่แพง และสามารถเก็บไว้ได้นาน (กล้วยที่นำมาถวายแด่พระศิวะส่วนใหญ่เป็นกล้วยดิบหรือกล้วยห่าม) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สิ่งของที่ใช้ถวายพระศิวะนั้นขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้ที่นับถือนั่นเอง และสถานที่ที่ใช้สิ่งของเพื่อถวายพระศิวะมากที่สุด คือ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เนื่องจากที่วัดพระศรีมหาอุมาเทวียังคงดำเนินกรประกอบพิธีกรรมตามแบบแผนในศาสนาฮินดู ในอินเดีย ซึ่งการประกอบพิธีกรรมโดยใช้สิ่งของถวายเป็นจำนวนมากและหลากหลาย ชนิดนั้น สะท้อนให้เห็นว่าพระศิวะ คือ เทพที่มีความสำคัญมากองค์หนึ่ง จึงต้องจัดสิ่งของที่ถวายให้มากเพื่อแสดงถึงการให้เกียรติและเคารพนบของมนุษย์ ทั้งนี้ การใช้สิ่งของจำนวนมากและหลากหลายยังเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีของพราหมณ์ รวมถึงยังแสดงให้เห็นด้วยว่าปริมาณและความหลากหลายของสิ่งของที่ถวายเช่นนี้ คนทั่วไปไม่สามารถจัดหาได้ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงอำนาจระหว่างพราหมณ์และเจ้าภาพกับผู้คนที่ทั่วไปที่มาร่วมพิธี ส่วนสถานที่ที่ใช้สิ่งของถวายแด่พระศิวะน้อยที่สุด คือ วิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา และวัดภาชี เอกมัย ซึ่งอาจตีความได้ว่าอำนาจในการบูชาหรือสักการะพระศิวะอยู่ในมือของผู้บูชาเต็มที และทั้งสองสถานที่ดังกล่าวก็ไม่ต้องมีพราหมณ์เป็นสื่อกลางในการถวายสิ่งของแด่พระศิวะอีกด้วย

4. พฤติกรรมของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

ทุกปรากฏการณ์ปรากฏเหตุการณ์นี้ ยกเว้นพิธีไสยาและอาระตีที่เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า ก็คือ ผู้เข้าร่วมพิธีอยู่ในอาคารสงบเสมอ สาเหตุที่ผู้เข้าร่วมพิธีอยู่ในอาคารสงบ เกิดจากความต้องการให้การประกอบพิธีกรรมเกิดความศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อพิธีกรรมเกิดความศักดิ์สิทธิ์ ก็ทำให้ตนเองได้รับพรตามที่ตนเองปรารถนาไว้ อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงพระศิวะตามความเชื่อในพิธีไสยาและอาระตี เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า ก็มีคนบางกลุ่มที่ใช้อาคารว่างทรงเพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเองเคารพบูชาต่อพระศิวะ

ลักษณะที่แตกต่างในด้านต่าง ๆ ของคติความเชื่อเรื่องพระศิวะ

1. การแต่งกาย

การสวมชุดขาวของผู้เข้าร่วมพิธี มีเพียง 2 แห่งเท่านั้น คือ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ และเทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า อย่างไรก็ตาม สถานที่ทั้งสองแห่งก็มีเงื่อนไขในการสวมชุดขาวที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ได้มีพราหมณ์และเจ้าหน้าที่ขอรับรองให้ผู้มาร่วมพระราชพิธีสวมชุดขาว ส่วนที่เทวาลัยพระศิวะมหาเทพนั้น ประธานในพิธีและเจ้าหน้าที่ไม่มีการขอรับรองให้ผู้เข้าร่วมพิธีสวมชุดขาว แต่ผู้เข้าร่วมพิธีก็สวมชุดขาวกันมาเอง การสวมชุดขาวนี้เป็นคติความเชื่อทั้งของคนไทยและผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูว่า สีขาวเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ และเมื่อผู้สวมชุดขาวเกิดความบริสุทธิ์แล้ว ก็สามารถได้รับความศักดิ์สิทธิ์จากพิธีกรรมนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม หากวิเคราะห์ไม่เชิงอำนาจแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าคุณสมบัติของผู้เข้าร่วมพระราชพิธีนั้นถูกกำหนดโดยพราหมณ์ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าพราหมณ์ยังคงมีอำนาจต่อผู้เข้าร่วมพระราชพิธี ผู้เข้าร่วมพระราชพิธีมีหน้าที่ในการทำตามที่พราหมณ์บอกเท่านั้น ส่วนสถานที่อื่น ๆ การไม่เคร่งครัดในการสวมชุดขาวอาจหมายถึงคติความเชื่อเรื่องความภักดีต่อพระศิวะที่ไม่ว่าเป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มใด แต่งกายอย่างไร หรือประกอบพิธีกรรมรูปแบบใด หากมีจิตที่ระลึกถึงพระศิวะอย่างบริสุทธิ์ใจ ก็สามารถได้รับพรจากพระศิวะตามที่ตนเองปรารถนา ทั้งนี้ อาจเป็นความสะดวกของผู้บูชาที่สามารถสวมชุดสีขาวก็ได้ มาร่วมพิธี แสดงให้เห็นถึงอำนาจการตัดสินใจในการแต่งกายขึ้นอยู่กับผู้ร่วมพิธี ไม่ได้อยู่กับพราหมณ์หรือเจ้าของสถานที่เช่นเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ และเทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า

2. เพศของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

เพศหญิงวัยทำงานในกรุงเทพมหานครต้องการที่พึ่งทางใจ รวมถึงการสร้างความหวังให้ตนเองโดยพึ่งพระศิวะ เนื่องจากบทบาทการดำเนินชีวิตของเพศหญิงวัยทำงานในกรุงเทพมหานครถูกสังคมคาดหวังให้ประสบความสำเร็จในแง่มุมมองต่าง ๆ เช่น การงาน การเรียน ความรัก ทรัพย์สิน และสุขภาพ มากกว่าในอดีต ความคาดหวังดังกล่าวอาจสร้างความกดดันและความตึงเครียดให้กับเพศหญิง วิธีการหนึ่งที่สามารถลดความตึงเครียดและความกดดันได้ คือ การบูชาและ

อ้อนวอนพระศิวะเพื่อให้ตนเองประสบความสำเร็จในเรื่องต่าง ๆ และหากตนเองประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้แล้ว ก็ทำให้ความตึงเครียดหรือความกดดันลดลงไปได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ สุริยา สมุทคุปดี และคณะ (2539, หน้า 237) ที่กล่าวว่า การใช้พิธีกรรมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่พึ่งทางใจทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้หญิงที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตัวเองและครอบครัวในสังคมเมือง นอกจากนี้ การประกอบพิธีกรรมยังเปิดโอกาสให้เพศหญิงได้พฤติกรรมต่าง ๆ เช่น อาการร่าทรงหรือการประกอบพิธีได้ตามที่ตนเองต้องการ

3. เชื้อชาติของผู้เข้าร่วมพิธี

คนไทยรับอิทธิพลคติความเชื่อเรื่องคุณสมบัตินิพพานพรของพระศิวะจากศาสนาฮินดูมาเป็นความเชื่อส่วนหนึ่งที่ยังควบคู่อยู่กับความเชื่อเดิมคือ พุทธศาสนา เนื่องจากหลักคำสอนทางพุทธศาสนาอาจเน้นเรื่องการพึ่งพาตนเองให้พบกับความสำเร็จ แต่คำสอนดังกล่าวอาจไม่ตอบสนองต่อความต้องการของคนไทย คนไทยจึงหันไปอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ รวมถึงพระศิวะเพื่อให้ตนเองประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจ ทั้งนี้ ยังอาจเป็นการสร้างความมั่นใจในการดำเนินชีวิตในกรุงเทพมหานครที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ ยังปรากฏคนไทยเชื้อสายจีนเข้าร่วมพิธีกรรมตามสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี และเทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า อาจเป็นเพราะคนไทยเชื้อสายจีนได้รับอิทธิพลคติความเชื่อเรื่องคุณสมบัตินิพพานพรของพระศิวะจากคนไทย และคนไทยเชื้อสายจีนก็รับคติความเชื่อดังกล่าวมาปรับใช้ เนื่องจากคนไทยเชื้อสายจีนที่เข้าร่วมพิธีกรรมส่วนมากประกอบธุรกิจและกิจการค้าขาย จึงบูชาพระศิวะโดยหวังว่าพระศิวะจะประทานพรให้ตนเองประสบความสำเร็จในเรื่องการค้าขายและการประกอบธุรกิจ อย่างไรก็ตาม มีคนไทยเชื้อสายอินเดียหรือคนอินเดียเข้าร่วมพิธีกรรมอยู่เพียง 2 แห่ง คือ วัดเนปาล และวิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา อาจเป็นเพราะคนอินเดียหรือคนไทยเชื้อสายอินเดียเชื่อว่าการบูชาพระศิวะสามารถกระทำที่ใดก็ได้ตามความเชื่อในลัทธิภักดี ซึ่งจุดประสงค์หลักการเข้าร่วมพิธีกรรมที่เทวสถานของชาวอินเดียหรือคนไทยเชื้อสายอินเดียนั้น ก็เพื่อพบปะหรือรวมตัวกันของบุคคลในกลุ่มของตน โดยมีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสื่อกลางในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับกลุ่มของตน

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบเชื้อชาติของผู้เข้าร่วมพิธีเชื้อชาติ

ผู้ร่วมพิธี สถานที่	เชื้อชาติ ผู้เข้าร่วมพิธีเป็น คนไทย	ผู้เข้าร่วมพิธีเป็น คนไทยเชื้อสายอินเดียหรือคน อินเดีย (รวมถึงคนเนปาลและคนไทย เชื้อสายเนปาล)	ผู้เข้าร่วมพิธีเป็น คนไทย เชื้อสายจีน
เทวสถานโบสถ์พราหมณ์	✓	-	✓
วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	✓	-	✓
เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปิ่นเกล้า	✓	-	✓
วัดเนปาล สุขุมวิท 81	-	✓	-
เรือนพระภรตมุนี วัดสุทธาวาส ซอยตากสิน 19	✓	-	-
พระตรีมูรติ เซ็นทรัลเวิลด์	✓	-	-
วิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา	✓	✓	-
วัดภาษี เอกมัย	✓	-	-

4. การบูชาศิวลिंगค์

ผู้คนยังบูชาสัญลักษณ์แทนพระศิวะ คือ ศิวลिंगค์ อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ ได้รับการตีความในปัจจุบันว่า หมายถึง ความร่ำรวยในทรัพย์สินเงินทอง สถานที่ที่บูชาศิวลिंगค์มี 5 แห่ง คือ พระราชพิธีตรีปวาย-ตรีปวายที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เสาชิงช้า พิธีโซฮาสและอาระตี เทวาลัยพระศิวะมหาเทพปิ่นเกล้า เทศกาลมหาศิวาราตรี วัดเนปาล สุขุมวิท 81 เทวาลัยเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา และเทศกาลนวราตรีและพิธีศิวนาฏราช วัดพระศรีมหาอุมาเทวี ซึ่งการบูชาศิวลिंगค์ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ วัดเนปาล และวัดพระศรีมหาอุมาเทวีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีเท่านั้น ไม่อนุญาตให้คนทั่วไปบูชาศิวลिंगค์ด้วยตนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อดั้งเดิมในศาสนาฮินดูที่เชื่อว่าการติดต่อกับเทพเจ้านั้นบุคคลทั่วไปไม่สามารถกระทำตัวเอง ต้องอาศัยบุคคลในวรรณะพราหมณ์ที่สามารถ

ติดต่อกับเทพเจ้าได้โดยตรง ส่วนที่เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า และวิหาร
เสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ บุคคลทั่วไปสามารถบูชาศิวลึงค์ได้เองโดยไม่ต้องอาศัย
พราหมณ์ เป็นการแสดงให้เห็นว่าบุคคลทั่วไปสามารถบูชาศิวลึงค์ได้เอง และได้รับ
อานิสงส์หรือความศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่ากับที่พราหมณ์เป็นผู้บูชา การบูชาศิวลึงค์ใช้
น้ำเปล่าหรือนมวัวรดลงศิวลึงค์ และปัจจุบันบุคคลทั่วไปก็ไม่ได้นำน้ำจากการรด
ศิวลึงค์มาอุปโภคบริโภคเหมือนในอดีต ยกเว้นพิธีโศชาและอาระตีที่เทวาลัยพระศิวะ
มหาเทพ ปีนเกล้า ที่บุคคลทั่วไปนำน้ำหรือนมที่ชำระศิวลึงค์กลับไปเพื่อรักษา
โรคต่าง ๆ (ไม่สามารถดื่มได้)

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบการบูชาศิวลึงค์

สถานที่	เงื่อนไขการบูชา ศิวลึงค์	สถานที่ที่ปรากฏการบูชาศิวลึงค์		สถานที่ ที่ไม่ปรากฏ การบูชาศิวลึงค์
		พราหมณ์เป็น ผู้บูชาศิวลึงค์	ผู้ร่วมพิธีเป็น ผู้บูชาศิวลึงค์	
เทวสถานโบสถ์พราหมณ์		✓	-	-
วัดพระศรีมหาอุมาเทวี		✓	-	-
เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ป็นเกล้า		-	✓	-
วัดเนปาล สุขุมวิท 81		✓	-	-
เรือนพระภคตมณี วัดสุทธาราม ซอยตากสิน 19		-	-	✓
พระตรีมูรติ เซ็นทรัลเวิลด์		-	-	✓
วิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา		-	✓	-
วัดภาชี เขกมัย		-	-	✓

5. ผู้ประกอบพิธีกรรม

การประกอบพิธีกรรมโดยพราหมณ์มี 2 แห่ง คือ เทวสถานโบสถ์
พราหมณ์ และวัดพระศรีมหาอุมาเทวี การประกอบพิธีกรรมโดยพระสงฆ์มี 1 แห่ง
คือ เรือนพระภคตมณี วัดสุทธาราม ซอยตากสิน 19 การประกอบพิธีกรรมโดย

บุคคลทั่วไป 3 แห่ง คือ พระศรีมูรติ เซ็นทรัลเวิลด์ วัดภาชี เอกมัย และวิหารเสด็จพ่อพระศิวันมหาเทพ รามอินทรา และการประกอบพิธีกรรมโดยพรหมณ์ร่วมกับบุคคลทั่วไป 2 แห่งคือ วัดเนปาล สุขุมวิท 81 และเทวาลัยพระศิวันมหาเทพ ปิ่นเกล้า อาจวิเคราะห์ได้ว่า เทวสถานโบสถ์พรหมณ์และวัดพระศรีมหาอุมาเทวีเป็นสถานที่ที่ยังคงคติความเชื่อดั้งเดิมของศาสนาฮินดูไว้ ที่เชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมใด ๆ ก็ตาม พรหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเท่านั้น เพราะพรหมณ์เป็นกลุ่มบุคคลเพียงกลุ่มเดียวที่สามารถติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้าได้ และทำให้พิธีกรรมเกิดความศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงทำให้เทพเจ้าเกิดความพอใจจนบันดาลสิ่งให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมปรารถนาได้ การประกอบพิธีกรรมของพรหมณ์ทั้งสองแห่งนี้ยังมีความซับซ้อนและยุ่งยาก เป็นการแสดงให้เห็นว่า การประกอบพิธีกรรมที่ถูกต้องได้จำเป็นต้องฝึกฝนและเรียนรู้ภายในหมู่พรหมณ์ ซึ่งพรหมณ์รักษาวิธีการบูชาเทพเจ้าไว้กับกลุ่มของตน ไม่นิยมเปิดเผยให้กลุ่มบุคคลอื่นได้รับรู้

ในแต่ละพิธีกรรม บทบาทของพรหมณ์ก็ยังคงมีความแตกต่างกันด้วย เช่น ในพระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย เทวสถานโบสถ์พรหมณ์ เสาชิงช้า กับเทศกาลนวราตรีและพิธีศิวนฏราช

วัดพระศรีมหาอุมาเทวี ที่พรหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเกือบทั้งหมด ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการรักษาอำนาจในกลุ่มของตนเองเอาไว้ อำนาจในที่นี้ก็คือการติดต่อกับพระศิวัน ที่ต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนการสวดมนต์บูชาพระศิวัน พิธีกรรมในการถวายสิ่งของต่าง ๆ แต่พระศิวัน รวมถึงข้อห้ามต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การสักการบูชาพระศิวัน และผู้ที่เรียนรู้เรื่องราวเหล่านี้ได้ต้องเป็นคนในวรรณะพรหมณ์ตามความเชื่อในศาสนาฮินดู โดยเฉพาะศาสนาฮินดูในไศวนิกาย ที่ต้องให้พรหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีเท่านั้น เพราะหากพรหมณ์ไม่ได้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์ก็มัน้อยลง และทำให้การขอพรต่าง ๆ ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ ยังคงทำให้กลุ่มพรหมณ์รักษาอำนาจของตนไว้ได้ และคนทั่วไปก็ยังต้องพึ่งพรหมณ์เหล่านี้ เพื่อให้การบูชาและการขอพรตามที่ตนเองตั้งใจไว้ประสบผลสำเร็จ

ในปรากฏการณ์อื่น ๆ อีก 3 แห่ง แม้ว่ามีพรหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเช่นกัน แต่พรหมณ์ก็ไม่ได้เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทั้งหมด แต่ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญเท่านั้น เช่น การบูชาและรดศิวันลึงค์ ซึ่งปรากฏการณ์นี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า

เจ้าของเทวาลัยหรือเทวสถานต้องการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ในการบูชาพระศิวะ และหากเกิดความศักดิ์สิทธิ์และความน่าเชื่อถือมากขึ้น ก็อาจทำให้ผู้คนที่นับถือและบูชาพระศิวะอยู่แล้วเข้ามาร่วมพิธีกรรมมากขึ้น และอาจทำให้เทวาลัยหรือเทวสถานมีรายได้ ทั้งในรูปตัวเงินและทรัพย์สินอื่น ๆ เพิ่มขึ้นได้ นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าคนทั่วไปไปก็สามารถบูชาและเข้าถึงพระศิวะได้เอง โดยแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิภักดีในไวกษณพนิกายของอินเดียที่เชื่อว่า การเข้าถึงพระเป็นเจ้าสามารถกระทำได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพราหมณ์ในการประกอบพิธี

ในส่วนของปรากฏการณ์อีก 3 แห่งที่เหลือ คือ เรือนพระภรตมุนี วัดสุทธาราม ซอยตากสิน 19 เขตกาลวันวาเลนไทน์ พระตรีมูรติ เช่นทรลเวสต์ราชประสงค์ และวัดภาชี เอกมัย ที่ไม่ได้มีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเลย ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการสร้างเทวรูปและการประกอบพิธีกรรมนี้ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพราหมณ์ตั้งแต่แรก ทำให้การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระศิวะเป็นการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อแบบคนไทย เช่น การบูชาพระพิราพที่เรือนพระภรตมุนี โดยมีพระศิริพงศ์ ติสฺสสารโณ เป็นผู้ประกอบพิธี ซึ่งความเชื่อของคนไทยต่อพระพิราพนั้นเชื่อกันว่าพระพิราพ คือ ครูแห่งนาฏศิลป์แขนงต่าง ๆ ของไทย และทำการเชื่อมโยงต่อไปว่าพระพิราพก็คือพระไภรวะ อันเป็นปางดุร้ายของพระศิวะ ซึ่งการที่พระศิริพงศ์ ติสฺสสารโณสามารถประกอบพิธีกรรมบูชาพระพิราพได้ เนื่องจากก่อนบวชเป็นพระภิกษุ พระศิริพงศ์ ติสฺสสารโณ เคยคลุกคลีอยู่กับวงการนาฏศิลป์ของไทย ทำให้พระศิริพงศ์ ติสฺสสารโณทราบถึงการบูชาพระพิราพที่ถูกต้อง และถือเป็นผู้ที่มีอำนาจในการประกอบพิธีกรรมมากกว่าผู้ที่มาร่วมพิธีดังกล่าว

ทั้งนี้ ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมยังสัมพันธ์กับอำนาจที่พราหมณ์หรือผู้ประกอบพิธีมีอีกด้วย กล่าวคือ พิธีกรรมใดที่มีลำดับขั้นตอนมาก อำนาจของพราหมณ์หรือผู้ประกอบพิธีก็มีมากเช่นกัน ซึ่งปรากฏการณ์ที่พบการประกอบพิธีกรรมที่มีลำดับขั้นตอนมาก ได้แก่ เทศกาลนวราตรีและพิธีศิวนาฏราช วัดพระศรีมหาอุมาเทวี และพระราชพิธีตรีมปวาย-ตรีปวาย เทวสถานโบสถ์พราหมณ์

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบผู้ประกอบการ

สถานที่	พราหมณ์ประกอบพิธีกรรม	บุคคลทั่วไปประกอบพิธีกรรม	พระภิกษุประกอบพิธีกรรม
เทวสถานโบสถ์พราหมณ์	✓	-	-
วัดพระศรีมหาอุมาเทวี	✓	-	-
เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปั่นเกล้า	✓	✓	-
วัดเนปาล สุขุมวิท 81	✓	✓	-
เรือนพระภคตมณี วัดสุทธาราม ซอยตากสิน 19	-	-	✓
พระตรีมูรติ เซ็นทรัลเวิลด์	-	✓	-
วิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา	-	✓	-
วัดเกษี เอกมัย	-	✓	-

6. วิธีการหารายได้

สถานที่ที่ปรากฏทั้งกล่องรับบริจาค การให้เงินแก่พราหมณ์เป็นค่าทักษิณาและการจำหน่ายวัตถุมงคล มีอยู่เพียงที่เดียว คือ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี อาจแสดงให้เห็นว่า วัดพระศรีมหาอุมาเทวีได้ใช้ศรัทธาของผู้บูชาพระศิวะเป็นเครื่องมือในการนำเงินเข้าวัด เนื่องจากวัดพระศรีมหาอุมาเทวีเป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธีบ่อยครั้ง แต่ละครั้งก็มีค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก จึงต้องหารายได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งการจัดพิธีกรรมที่ซับซ้อนก็ทำให้ผู้คนเกิดความศรัทธา และเข้ามาสักการบูชาพระศิวะที่วัดแห่งนี้ และจากตารางยังเห็นได้ว่าเกือบทุกสถานที่ยกเว้นเรือนพระภคตมณีปรากฏกล่องรับบริจาคเงินที่ผู้เข้าร่วมพิธีสามารถบริจาคเงินได้ตามกำลังทรัพย์และความศรัทธา แสดงให้เห็นว่า ตามสถานที่ต่าง ๆ เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมพิธีหรือมาเทวสถานทำบุญได้โดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ และผู้ทำบุญก็เกิดความสบายใจว่าเงินที่ตนเองได้บริจาคไปนั้น ไม่ว่าจะจำนวนเท่าใดก็ตาม ส่งผลดีให้กับตนเอง ส่วนสถานที่ที่ปรากฏการจำหน่ายวัตถุมงคลคือ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เรือนพระภคตมณี วัดสุทธาราม ซอยตากสิน 19 และวิหารเสด็จพ่อพระศิวะมหาเทพ มีจุดประสงค์เพื่อหารายได้เข้าสถานที่ในการนำไปประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนผู้เข้าร่วมพิธีหรือมาเทวสถานยังได้วัตถุมงคลกลับบ้าน

สร้างความสุขทางจิตใจให้กับผู้เข้าไปบูชา เพราะคุณสมบัติศักดิ์สิทธิ์ของวัตถุมงคล
ซึ่งอยู่ในรูปแบบจี้ห้อยคอ เมล็ดธัญธำมรงค์ พ้ายันต์พระศิวนะ และเทวรูปขนาดเล็ก และเมื่อ
ผู้นำวัตถุมงคลกลับไปบูชาแล้วเกิดผลที่ดีแก่ตน ก็ทำให้ผู้บูชากลับมาเทวสถาน
อีกเพราะคุณสมบัติความศักดิ์สิทธิ์ของพระศิวนะ

บางพิธีกรรมหรือบางเทศกาลก็มีการรับบริจาคจากพราหมณ์หรือจาก
ผู้ก่อตั้งเทวาลัย ซึ่งการรับบริจาคหลังจากเสร็จพิธีนั้นก็ได้บังคับว่าผู้เข้าร่วมพิธี
ต้องบริจาคทรัพย์สินหรือไม่ หรือบริจาคทรัพย์สินเป็นจำนวนเท่าใด และอาจมีสิ่ง
ตอบแทน เช่น อาหารหรือวัตถุมงคลจากสถานที่ดังกล่าวกลับไปด้วย ตัวอย่าง
ปรากฏการณ์ที่รับบริจาคทรัพย์สินหลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จ ได้แก่ พิธีโยธา
และอาระตี เทวาลัยพระศิวนะมหาเทพ ปีนเกล้า และเทศกาลนวราตรีและพิธีศิวนาฏราช
วัดพระศรีมหาอุมาเทวี ซึ่งสาเหตุของการรับบริจาคทรัพย์สิน ก็มาจากเหตุผลใน
เรื่องของการนำทรัพย์สินที่ได้ไปใช้ทำการจัดพิธีกรรมและเทศกาลต่าง ๆ รวมถึง
การนำทรัพย์สินไปทำนุบำรุงซ่อมแซมสถานที่ประกอบพิธีกรรม ก็คือ เทวาลัย
การซ่อมแซมและปรับปรุงเทวรูป รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อีกด้วย

ในด้านสังคม พบว่า สิ่งที่มีร่วมกันอย่างหนึ่งทั้ง 8 แห่ง ก็คือการสร้าง
เครือข่ายของผู้ที่สนใจนับถือและบูชาพระศิวนะเหมือนกัน จากการสังเกต มีประเด็น
น่าสนใจที่ว่า ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมหลายคนไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แต่ขณะประกอบ
พิธีกรรม บางคนอาจเริ่มสนทนากันด้วยคำถามทั่ว ๆ ไป เช่น บูชาพระศิวนะเหมือนกัน
หรือไม่ หรือเดินทางมาจากที่ใด เมื่อสนทนากันจนสนิมสนมแล้ว ก็มักนัดเจอกันใน
เทศกาลหรือพิธีกรรมครั้งต่อไป นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายอีกประการหนึ่งก็คือ
การชักชวนคนรู้จักให้มาร่วมประกอบพิธีกรรมหรือมาร่วมในเทศกาลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ
พระศิวนะ ส่วนใหญ่แล้วเกิดจากการแนะนำถึงคุณสมบัติอันศักดิ์สิทธิ์และการ
ประทานพรต่าง ๆ ที่มีในพระศิวนะ และการให้ตนเองได้รับพรต่าง ๆ จากพระศิวนะนั้น
ก็ต้องเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ เท่ากับว่าเป็นการสร้างเครือข่ายของผู้ที่นับถือพระศิวนะ
ไปโดยปริยาย

โดยสรุปแล้ว คติความเชื่อเรื่องพระศิวนะในกรุงเทพมหานครที่ปรากฏ
ก็คือ การนับถือและเคารพบูชาพระศิวนะในคุณสมบัติการประทานพรด้านต่าง ๆ
ในปัจจุบันสิ่งที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ต่อการประกอบพิธีกรรมและการ
บำรุงเทวาลัยก็คือทรัพย์สิน โดยเฉพาะเงิน อย่างไรก็ตาม การบูชาและพิธีกรรม

แต่ละปรากฏการณ์นั้นก็มีความละเอียดที่แตกต่างกัน รวมถึงการรักษาอำนาจของผู้ประกอบพิธีในบางปรากฏการณ์ และเกิดปรากฏการณ์สร้างเครือข่ายผู้นับถือพระคิเวขึ้นในปัจจุบัน

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิเคราะห์ทั้งหมดดังกล่าวสรุปได้ว่า ความคิดเห็นเชื่อเรื่องพระคิเวในกรุงเทพมหานคร ได้ปรับเปลี่ยนเรื่อยมาตามปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง โดยปัจจัยด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้านความคิดเห็นเชื่อเรื่องพระคิเว ได้แก่ การถวายสิ่งของพระคิเวตามกำลังทรัพย์ของผู้ร่วมพิธีหรือผู้ศรัทธา การบริจาคทรัพย์สืบตามกำลังศรัทธาของผู้ร่วมพิธี และกลุ่มคนที่เข้าร่วมพิธีกรรมปัจจัยด้านสังคมที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้านความคิดเห็นเชื่อเรื่องพระคิเว ได้แก่ คนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนนำความคิดเห็นดั้งเดิมของตนมาผสมผสานกับความคิดเห็นเชื่อเรื่องพระคิเว การรวมตัวกันของผู้ที่ศรัทธาและนับถือพระคิเวในรูปแบบต่าง ๆ และการดำรงเอกลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเนปาลหรือคนเนปาลหรือกลุ่มคนไทยเชื้อสายอินเดียหรือคนอินเดียผ่านการประกอบพิธีกรรมบูชาพระคิเว และปัจจัยด้านการปกครองที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนด้านความคิดเห็นเชื่อเรื่องพระคิเว ได้แก่ การแบ่งพื้นที่การประกอบพิธีกรรมระหว่างพราหมณ์กับผู้ร่วมพิธี การแบ่งพื้นที่ระหว่างเจ้าภาพกับบุคคลทั่วไป อำนาจการประกอบพิธีกรรมที่แบ่งเป็นการกระทำโดยพราหมณ์ พระภิกษุ และบุคคลทั่วไป อำนาจการบริหารจัดการการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรภายในสถานที่ประกอบพิธีกรรม จนทำให้ความคิดเห็นเชื่อเรื่องพระคิเวในปัจจุบันมีความหลากหลายแตกต่างกันตามสถานที่การประกอบพิธีกรรม โดยความคิดเห็นเกี่ยวกับพระคิเวในภาพรวมคือคุณสมบัติการประทานพรด้านความสำเร็จทางการงานและการเงินแก่ผู้ที่บูชาพระองค์ ทั้งนี้ ยังเกิดความคิดเห็นเชื่อเรื่องพระคิเวใหม่ ๆ ขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจของผู้คนอีกด้วย เช่น การให้ความหมายคุณสมบัติด้านความรักของพระตรีมูรติ เช่น ทรัลเวิลด์ โดยอาจารย์สุชาติ รัตนสุข เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคุณสมบัติของพระคิเวสามารถเปลี่ยนแปลงหรือเกิดขึ้นได้ใหม่ตามความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจของผู้คนในสังคม ซึ่งคุณสมบัติ

ด้านต่าง ๆ ของพระศิวะก็ส่งผลให้การประกอบพิธีกรรมและการบูชาแตกต่างกัน ได้แก่ การถวายสิ่งของที่แตกต่างกันตามคุณสมบัติต่าง ๆ ของพระศิวะ เช่น การถวายเนื้อสัตว์แด่พระพิราพ หรือการถวายดอกกุหลาบสีแดงแด่พระตีฆูรติ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องพระศิวะที่แตกต่างกันไม่ได้ส่งผลต่อการสร้างเทวรูปพระศิวะให้แตกต่างกันไป ด้วย เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของพระศิวะมีลักษณะเด่นแตกต่างจากเทพองค์อื่น ๆ และคติการสร้างเทวรูปพระศิวะให้ตรงตามตำราโบราณยังคงสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ การมีพระเนตรที่ 3 มีพระจันทร์เป็นปิ่นทัดพระเกศา ทรงตรีศูลเป็นอาวุธ ทรงนุ่งห่มหนังเสือ และทรงโคหนทิเป็นพาหนะ และอาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องพระศิวะยังคงดำรงอยู่ในสังคมกรุงเทพมหานคร และมีการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ต่อไปตามความเชื่อและความต้องการของผู้คนในสังคม งานวิจัยเรื่องคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร ยังคงมีข้อจำกัดในการวิจัยด้านต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอถึงประเด็นอื่น ๆ ที่ยังไม่ศึกษา เพื่อเป็นประเด็นในการศึกษาต่อไป ดังนี้

1. ศึกษาคติความเชื่อเรื่องเทพเจ้าฮินดูองค์อื่น ๆ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อบูชาพระศิวะกับพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าฮินดูองค์อื่น ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างพิธีกรรมการบูชาพระศิวะกับพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าฮินดูองค์อื่น ๆ
2. ศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระศิวะนอกพื้นที่กรุงเทพมหานคร รวมถึงการศึกษาเปรียบเทียบคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานครกับต่างจังหวัด เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงปัจจัยที่มีผลทำให้คติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานครกับต่างจังหวัดมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันในด้านใด
3. ศึกษาความสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายของผู้ที่นับถือพระศิวะทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงสาเหตุ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ รวมถึงการดำรงอยู่ของเครือข่ายผู้ที่นับถือพระศิวะทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด

รายการอ้างอิง

- กระทรวงการต่างประเทศ. (2552). *ศิลาจารึกสุโขทัย ฉบับภาษาไทย-เขมร*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสมาคมวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา.
- กรมศิลปากร. (2543). *มรดกวัฒนธรรมไทยสมัยพระนเรศวรทวารวดีศรีอยุธยา (พ.ศ. 1890-2310)*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. (2550). *เอกสารประกอบการเสวนาและทัศนศึกษา: วิถีพราหมณ์ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา และคณะ. (2551). *เทวสถาน (โบสถ์พราหมณ์)-เสาชิงช้า*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- บำรุง คำเอก. (2549). ศึกษาวิเคราะห์หัตถิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่อรูปแบบศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวรรณกรรมไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. *วารสารรวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 5(3), 187-209.
- ผาสุข อินทราวุธ. (2520). *ศาสนาฮินดูและประวัติมานวิทยา*. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ. (2533). *การเข้าทรงและร่างทรง: ความเชื่อถือพิธีกรรมและบทบาทที่มีต่อสังคม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. (2539). *ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- Dreyfuus, Henry. (1984). *Symbol Sourcebook*. New York: Wiley.
- Wilkins, W.J. (1983). *Hindu mythology, vedic and puranic*. Calcutta: Rupa.